

(ford. Fogarasi György) In: uő: *Az olvasás allegóriái*. 32.

(13) Rowling, J. K. (2000): *Harry Potter és a titkok kamrája*. (ford. Tóth Tamás Boldizsár) Animus, Budapest. 308–309.

(14) de Man, Paul: „*Én (Pygmalion)*”, i.m. 234.

(15) u. az.

(16) A szöveg fogalmáról és létmódjáról a hermeneutika adja a legáltalánosabb vizsgálati módszereket: nem a valamilyen jelentéssel ellátott, a valamilyen jelentést hordozó szöveget vizsgálja, hanem a szöveg általi szituatív megnyilatkozást, illetve a dialogikus meghatározottságú megértés kérdés-felelet logikáját tekinti mérvadónak, s így értelemszerűen mindkettő arra a következtetésre jut, hogy a szövegek ab ovo nem rendelkezhetnek jelentéssel, csupán *nyerhetnek* jelentést, vagy a dialogikus reflexió folyamán jelentésük *keletkezik*. Sőt, Jausse e tekintetben még tovább is megy, amennyiben azt állítja, hogy míg a modernség kezdetén az idegen szöveg monologikus identitásának fenntartása olyan igényként élt az akkori hermeneutikában, amely azután a mindig csak parciális megértés elvébe torkollott, addig az új hermeneutika szövegfelfogása épp abban különbözik a modernség korát bevezetőkétől, hogy képes felfüggeszteni ezt a beleérzés-logikájú megértésmódot és egy nem-divinatorikus koncepcióban a horizontösszeolvadás hermeneutikai reflexiójával oldja fel a befogadó és az idegen szöveg elválasztottságát: a másság, az idegenség érzése így önmagunk megértésévé válik.” Kulcsár Szabó Ernő: A szöveg mint recepcióesztétikai probléma. *Literatura*, 1991/2. 131–132.

(17) „A lét »helyes« megértése, »objektív« megismerése helyett arra irányult, hogy »mit ad nekünk a szöveg a saját létmegértésünk lehetőségéül!» Kulcsár Szabó Ernő: A szöveg mint recepcióesztétikai probléma. *Literatura*, 1991. 2. 127.

(18) „Leggyötrőbb félelmeiből, legrejtettebb titkaiból táplálkoztam, és egy idő után már erősebb voltam, mint ő. Elég erős ahhoz, hogy most már én osszam meg vele titkaimat, én öntsem át belé azt, amit a szívében rejtek...” – mondja Harrynek Tom Denem a Napló rejtélyéről. Rowling, J. K.: *Harry Potter és a titkok kamrája*. i.m. 288.

(18) Uo. 289–291.

(19) Gadamer, Hans-Georg: Dekonstrukció és hermeneutika. *Alföld*, ???.

(20) de Man, Paul: „A trópusok retorikája (Nietzsche)”. i.m. 159.

Irodalom

Kulcsár Szabó Ernő (1991): A szöveg mint recepcióesztétikai probléma. *Literatura*, 2.

de Man, Paul (1999): *Az olvasás allegóriái*. Ictus és JATE Irodalomelméleti Csoport, Szeged, 13–35, 110–183, 216–254.

de Man, Paul (1996): A temporalitás retorikája. In: Thomka Beáta (szerk.): *Az irodalom elméletei I*. Jelenkor – JPTE, Pécs.

Gadamer, Hans-Georg: Dekonstrukció és hermeneutika. *Alföld*, ???.

Nietzsche, Friedrich (1997): *Retorika*. (ford. Farkas Zsolt) In: Thomka Beáta (szerk.): *Az irodalom elméletei IV*. Jelenkor, Pécs.

Rowling, J. K. (2000): *Harry Potter és a Bölcsek Köve*. (ford. Tóth Tamás Boldizsár) Animus, Budapest.

Rowling, J. K. (2000): *Harry Potter és a Titkok Kamrája*. (ford. Tóth Tamás Boldizsár) Animus, Budapest.

Rowling, J. K. (2000): *Harry Potter és az Azkabani Fogoly*. (ford. Tóth Tamás Boldizsár) Animus, Budapest.

Rowling, J. K. (2000): *Harry Potter és a Tűz Serlege*. (ford. Tóth Tamás Boldizsár) Animus, Budapest.

Somorjai Eszter

Mese az elfojtott erkölcsiségről és a kriminalitásról

Wilhelm Stekel Freud első és legbensőbb munkatársai közé tartozott. Nevéhez fűződik az aktív analitikus technika megalapozása, az elsőbbség Freuddal szemben az Én és az Ösztön-Én közötti konfliktusok kompromisszum-, illetve tüneteképző szerepének elmélete terén, az annullálás fogalma szemben a freudi elfojtással, az álomszimbólika tanának és az álomértelmezés technikájának kiszélesítése, a kriminális ösztön felvétele és az elfojtott erkölcsiségről szóló tanítás.

Freud életrajzírója meséli: „Egyszer megkérdeztem Freudot, vajon az ’én-ideált’ általános érvényű, jellegzetes tulajdonságnak tartja-e, mire Freud meglepett arckifejezéssel válaszolta: „Úgy gon-

dolja, hogy Stekelnek van ’én-ideálja?’” (Jones, 1973. 414.)

Nem lévén illetékes e kérdésben dönteni, inkább fölteszek egy másikat: mi is az, ami Freud szerint Stekelnek vagy van,

vagy nincs? Az én-ideál fogalmáról a pszichoanalízis szótáraiban a következő található: „Az ÉN koncepciója arról, milyen akar ő maga lenni. Néha a FELETTES-ÉN szinonimájaként használják, de gyakrabban különbséget teszünk a kettő között, mondván a felettes-énnel konfliktusban álló magatartás BÜNTUDATot vált ki, míg az én-ideállal konfliktusban álló SZÉGYENT.” (Rycroft, 1994. 81. – kiemelések az eredetiben) „Nehéz Freudnál az ’én-ideál’ terminus egyészes jelentését behatárolni. (...) A pszichoanalitikus irodalom azt bizonyítja, hogy a ’felettes-én’ terminus nem nyomta el az én-ideál kifejezést. (...) Abban, hogy az ’én-ideál’ szóval mit jelölnek, viszonylagos egyetértés jött létre; abban viszont eltérnek az egyes nézetek egymástól, hogy milyen az én-ideálnak a felettes-énhez, illetve a lelkiismerethez fűződő viszonya.” (Laplanche – Pontalis, 1994. 154–155.) Meg kell jegyezni, hogy egyik idézett szótárunk sem tartalmaz olyan címszavakat, amelyek segítenék a következtetésekhez

vezető eligazodást, azaz nélkülözik önálló szócikként mind az „erkölcs”, mind pedig a „kriminalitás” kifejezéseket. Tovább bonyolítja viszont a helyzetet egy harmadik fogalom megjelenése, az „ideális én”-é. „(Freudnál, mindkét kifejezés használata ellenére) sehol sem találjuk meg az „ideális én” (*Idealich*) és az „én-ideál” (*Ichideal*) fogalmi megkülönböztetését. (...) D. Lagache hangsúlyozta annak fontosságát, hogy megkülönböztessük az ideális én által képviselt azonosulási pólust attól, amelyet az én-ideál felettes-én páros alkot. (...) Azonban) a különböző szerzők egyetértnek abban, hogy a pszichoanalitikus elmé-

letben külön figyelmet kell fordítani az ideális én tudattalan képződményének”. (Laplanche–Pontalis, 1994. 222–223. – kiemelések az eredetiben) Az „én-ideál – felettes-én páros” második tagját szótáraink szerint körülbelül így definiálhatjuk: „Az ÉN azon része, amelyben az ÖNMEGFIGYELÉS, az önkritika, és más reflektív tevékenységek kifejlődnek. (...) A felette-sén abban különbözik a LELKIISMERETtől, hogy (a) más vonatkozásai vannak, azaz METAPSZICHOLÓGIAi és nem etikai; (b) TUDATTALAN elemeket is tartalmaz; és (c) az onnan kiáramló parancsok és gátlások az

alany múltjából származnak, és KONFLIKTUSban lehetnek jelenlegi értékeivel.” (Rycroft, 1994. 98. – kiemelések az eredetiben) Nem elhanyagolható viszont egy, mintegy mellékes, megjegyzés: „Sőt, Freud – s ez kezdettől megkülönböztette felfogását a lelkiismeretről vallott klasszikus nézetektől – felismerte, hogy ez a cenzúra tudattalan módon is működhet.” (Laplanche – Pontalis, 1994. 189.)

Mi az, ami mindebből témánk szempontjából fontos? Azok a pontok, amelyek az én-ideál, az ideális én, a felettes-én és a cenzúra tudatos vagy tudattalan voltára vonatkoznak, és az elfojtás természetét és tartalmát érintő kérdések. Az idézetekből úgy tűnik, az én-ideál tisztán tudatos természetű, az ideális én tisztán tudattalan, míg a felettes-én és a cenzúra tudatos is, tudattalan is. Nem világos viszont, hogy létrejöttükben mennyire játszik szerepet az elfojtás, vagy mennyiben az identifikáció produktumai. Ne vizsgáljuk most, hogy az egymásnak is ellentmondó Freud-szövegek alapján megválaszolható-e, a lelki to-

Úgy véljük, Freud szerint az elfojtás azokat a lelki tartalmakat érinti, amelyek etikai, érzelmi vagy esztétikai szempontból kifogásolhatóak/fájdalmasak az Én számára. Ezek a tartalmak a tudattalanba süppednek, de megfelelő módon felidézhetőek. Stekel itt két szempontból is ellentmond Freudnak, noha Freud – a hivatkozottak értelmében – ambivalens álláspontot alakított ki a második hipotézissel kapcsolatban. Stekelnek mind az elfojtás mechanizmusát, mind annak tartalmát illetően világosan kialakított, s Freudétól eltérő elképzelése volt.

pikában hol a helye és milyen az eredete a felsorolt funkcióknak, mert a probléma jóval messzebb vezet, mégpedig az elfojtás mibenlétéhez. Pontosítva, nem az érdekel bennünket itt, hogy a felettes-én és a körülötte keringő fogalmi kisbolygók elfojtó és/vagy elfojtott természetiek-e, esetleg mindkét jellemző igaz rájuk, vagy éppen egyik sem, hanem hogy mit és hogyan fojtunk el. Ez pedig a Freud és Stekel közötti ellentét egyik sarkalatos kérdése. *Mollon* Freud emlékezéssel kapcsolatos elgondolásait elemezve jut el a vonatkozó bizonytalanságokig. Freud korai, *Breuerral* közösen írt hisztéria-tanulmányából idézi Lucy R. esetét: „Sohasem tudtam ennél jobb leírást nyújtani arra a különös lelkiállapotra, amikor valaki egyidejűleg tudatában is van egy dolognak, meg nem is.” (*Mollon*, é.n. 16.) Később, már a teljes freudi életmű áttekintésének fényében, erre a következtetésre jut: „Bár egy lelki tartalom, ha már elfojtásra került, definíció szerint tudatlanná válik, Freud meghatározásából nem következik, hogy az elfojtás folyamata akár szükségképpen teljesen tudattalan volna elejétől fogva, akár pedig teljességgel sikeres.” (*Mollon*, é.n. 65.)

Úgy véljük, Freud szerint az elfojtás azokat a lelki tartalmakat érinti, amelyek etikai, érzelmi vagy esztétikai szempontból kifogásolhatóak/fájdalmasak az Én számára. Ezek a tartalmak a tudatlanságba süppednek, de megfelelő módon felidézhetőek. Stekel itt két szempontból is ellentmond Freudnak, noha Freud – a hivatkozottak értelmében – ambivalens álláspontot alakított ki a második hipotézissel kapcsolatban. Stekelnek mind az elfojtás mechanizmusát, mind annak tartalmát illetően világosan kialakított s Freudtól eltérő elképzelése volt.

Az elfojtás mechanizmusa

Alapvető különbség a freudi és a stekeleli tanítás között, hogy Freudnál a tudatos Én az, amelyik nem akarja tudomásul venni a „kellemetlen” tartalmakat, Stekelnél pedig az Ósvalami tiltakozik ezek elfogadása ellen. Míg Freudnál beszélhetünk sikeres és sikertelen elfojtásról, addig Stekel

elfojtást és annullálást különböztet meg. Stekelnél az elfojtás azonos a felejtéssel, és a normális lelki működés része, sőt, feltevése. Ebben az elméleti keretben az elfojtottat nem kell és nem is lehet felidézni. Az analitikus csak azzal dolgozhat, amit a páciens annullált: „ami tényleg tudattalan, ami úgy el van fojtva, hogy tudattalan, az nincs [...], ami pedig tudatképes, az sohasem volt »tudattalan«, hanem annak létezését az egyén annullálta. Stekel 'látni nem akarásról', 'tudni nem akarásról' beszél.” (*Feldmann*, 1930a. 7–8.) Stekel úgy vélte, bizonyos esetekben – pszichózisnál – egyenesen mellőzni kell az értelmezést, mert az elfojtás a beteg érdekeit képviseli. Ugyanakkor a stekelisták meglehetősen szabadon használták az annullálás fogalmát. Gartner például az annullálás mechanizmusát a múltra vonatkozó élmények köréből átemeli a jelen szituációkra adott válaszok – elhárítási működésmódok – közé. „Néha a nemi aktus teljes annullálása szükséges ahhoz, hogy az egyén ormushoz jusson. Egyik beteg pl. csak úgy tudott az aktus befejező öröméhez jutni, ha férfitartnere az egész aktus alatt megnyugtatta afelől, hogy »nem koitálnak.«” (*Gartner*, 1949. 278.) Mindez még nem mond ellent a freudi elméletnek, de a hangsúlyeltolódás szemléletbeli eltérést jelez. Freudot az izgatta, hogy miként lehet föltárni az elfojtott múltat, Stekelt pedig az adott múlt- vagy jelenbeli pillanat, amikor az elfojtás/annullálás végbemegy.

Remélem, érezhető, hogy itt nem csupán elméleti, hanem technikai kérdésekről is szó van. Közelebből, az álmfejtés során Freudot a látens, Stekelt a manifeszt álmotartalom elemzése érdekelte. Ez azt is jelenti, hogy egyetérték azokkal, akik úgy vélik, a pszichoanalitikus polémiák valódi gyökere a technikához kapcsolódó eltérő elképzelésekben, illetve az elméletképzéseknek a technikára különbözőképpen kiható eltéréseiben keresendő. Nyilvánvaló, hogy az említettek kihatottak az analitikusnak az értelmezéssel kapcsolatos aktív vagy passzív hozzáállására is (amit a későbbiekben tárgyalok). Stekel, Freudtól eltérően, szeretett az álmok hangulati-indu-

lati töltéséből kiindulva értelmezni, azaz ahhoz asszociáltatni a páciens. A tartalom és a hozzá kapcsolódó affektív minőségek elkülönítésének költői leírását adja Gartner. „Tapasztalataim szerint a kórokozó konfliktusok indulati anyagát elfojtja az Én, az eseménytörténeti részt csak annullálja. Az indulati anyag a tudattalanba kerül, a történeti váz a tudatelőtesbe. Amíg az érzelmenyanyag az elfojtástól számítva, közvetlenül és direktre sohasem jelentkezik a tudatban, az annulláló eseménytörténet időnként visszatér. A kórokozó élmény e két része úgy viszonylik egymáshoz, mint a melódia és annak szövege; a dallam kerül elfojtásra, a szöveg pedig a tudatelőtesbe.” (Gartner, 1949. 353–354.)

Az elfojtás tartalma

Stekel szerint – és ez érthető az elfojtás mechanizmusáról való gondolkodása alapján, amelyben az Én helyett az Ósvalami játssza az önmagát vaknak tettető szemtanú főszerepét – nem csupán az Én (Felettes-Én) számára elfogadhatatlan tartalmak fojtódhatnak el, hanem azok is, amelyek ellentmondanak az Ósvalami ösztönkésztetéseknek. „Stekel 'katagóg'-tendenciáknak nevezte el azokat a törekvéseket, amelyek az álomban az ösztönvilág részéről jelentkeznek. Azokat pedig, amelyek az ösztönökön felülkerekedve, erősebbek, mint a primordiális erők, 'anagóg'-(erkölcsi) tendenciáknak nevezte el.” (Gartner, 1949. 50.) Ily módon létezik egyfajta elfojtott erkölcsiség, amely azonban álomban és tünetekben a felszínre törhet. „Megfigyeléseim szerint a traumás neurotikusok visszatérő álmai a *morális álmok* fajtájához tartoznak. A traumát elszenvedett egyén ugyanis a trauma elszenvedése előtt is beteg volt és betegségében éppen a morális, vezeklő jelleg prevaleált. A trauma (pl. légnnyomás) nem pusztította őt el és a traumás helyzet újra- és újraálmódása, további vezekléses tendenciát fejez ki. Az ilyen szorongásos álom tudattalan morális követelések önpusztító, halálraítélő megnyilvánulások kifejeződése.” (Gartner, 1949. 42–43.) Gartner a szakirodalomban sokat elemzett freudi „álomfej-

tés-mottóval” állítja szembe Stekel mottóját, hogy érzékeltesse a szakmai és egyben világszemléleti elkülönböződéseket. „Stekel 'Die Sprache des Traumes' (Álomnyelv) című művében, amelyet még Freuddal való együttműködése idején írt, és amiről Freud a legnagyobb elismeréssel nyilatkozott, Seneca egy mondatát használja mottóul: 'Veniet tempus quo ista, quae nuna latent, in lucem dies extralata.' Eljön az idő, amikor az, ami rejtett, napvilágra kerül. Az ilyen mottók nem véletlenül választatnak. Freud az alvilági vihart érezte a jeligében, Stekel pedig azt, hogy túl azon, amit Freud és ő, az álmokban láttak és tudnak, van még valami, aminek napfényre kell kerülnie. És valóban, egy sokkal későbbi munkájában, az 'Álomfejtés haladása és technikájá'-ban (Fortschritte und Technik der Traumdeutung), az álmokban addig csak elfojtott vágyakat és tudattalan ösztönöket kereső szempontok mellett, a rejtett erkölcsi jóval foglalkozik.” (Gartner, 1949. 49.) Csak emlékeztetőül Freud mottója az 'Álomfejtés'-ben: Flectere si nequeo superos, Acheronta movebo. Amit magyarítani így szokás: „Hogyha nem lágyul a menny: Acherónt verem én fel!”. (1981. 7.) A „superior” azonban a fensőbb – ha akarom, erkölcsi – szférát jelenti, azaz éppen azt, ami „nem lágyult” Freudnak, de engedni látszott Stekelnek.

Hogy mindez mennyiben hat ki a kezelés s azon belül az álomértelmezés elméletére is, azt most csak jelezni. Jung, aki Freuddal való szakítása után sohasem vált népszerűvé nem csupán freudi, de stekealista körökben sem, volt az, aki az álmok előrejelző, jövőbemutató, retrospektív helyett prospektív tendenciájáról beszélt, szemben Freud múltra-irányultságával. (Hárs, 1994) Stekel, bár másféle elméleti alapokon, meglehetősen közel került a jungi elképzeléshez, az elfojtott erkölcsiség vizsgálatakor „Stekel hívta fel a figyelmet azokra az álmokra, amelyek intő, figyelmeztető jellegűek. Ilyen álmoknál is az elfojtott morális tendenciák érvényesülnek.” (Gartner, 1949. 43.) Stekel elméletének a jungi individuációra kihegyezett

felfogáshoz való viszonya, különös tekintettel mindkettő morális vonatkozásaira, külön tanulmányt érdemelne. Mindenesetre meglehetősen új szempont volt az etiológiában, hogy nemcsak a „rossz”, hanem a „jó” is lehet kórokozó. „Stekel figyelmeztet arra, hogy látszólag amorális és vallástalan emberek álmaiban speciális vallási szimbólumok vannak, és éppen ezeknél a betegeknel, a rejtett vallásosságuknak igen nagy szerepe van a betegség keletkezésében.” (Gartner, 1949. 53., kiemelés az eredetiben) Az már csak hab a tortán, hogy élete vége felé Ferenczi, a freudi iskola talán legeredetibb gondolkodója, hasonló következtetésre jut. „'Elfojtott jó-ság': ezt az analízis tagadta – vagy csak egy magasabb régióban ismerte el. (Pfisster!)” (Ferenczi, 1996. 160.)

A jó és a rossz kérdése ezen soha végleg le nem játszott Freud-Stekel meccsen más szempontból is pontokat ér. „A szexuális konfliktusok mellett – *Stekel* szerint – döntő jelentőségű szerep jut a társadalomellenes tendenciáknak. Igen sok ember parápiájában egyedül a kriminális törekvések miatt keletkezett konfliktus szerepel.” (Feldmann, 1930a. 14.) A kriminalitásról vallott fölfogás, miszerint az nem az „ösztönsorsokból” magyarázható, hanem maga is önálló ösztön, kihívást jelentett Freud agresszió- és szadizmus elméletének. *Stekel* szerint a kriminalitás, amely nem tisztán pszichológiai, hanem „szociáletikai” jelenség, a mindenhatósági érzés (Ferenczi), a bekebelezési vágy, az agresszió és a hatalmi törekvés (Adler) összegződése vagy összejátszása. Az újszülött – ebben a fölfogásban – nem csupán pánerotikus, de egyetemesen kriminális és agresszív is. A felnőttkori bosszúfantáziákat részben a túl szigorú nevelés, a gyermekkel szembeni testi és lelki agresszió miatt szublimálódni nem képes kriminális ösztön gerjeszti. *Stekel* eredeti megoldással szolgál a kriminális ösztönnek a lelki betegségekben betöltött szerepére is. Az epilepsziáról például azt gondolja, hogy a szexuális élvezet helyettesítése mellett a kriminális ösztön kiélését is lehetővé teszi, s maga a betegség az önvéde-

lem és a közösség védelmének biztosítását szolgálja az antiszociális tendenciákkal szemben. Az epilepsziás tünetekben – s hozzáteszem, ezen elmélet és saját tapasztalataim szerint számos hisztériás tünet mögött is – a büntetéstől való félelem, a bűnhődési vágy és a büntetés lejátszása jelenik meg; helyettesítik a büntetést és a bűnhődés érzetét.

A stekelista elképzeléssel szemben a freudista Ferenczi, aki igazságügyi orvosszakértőként is dolgozott és külön tanulmányt írt a kriminalitásról, „hagyományos” válaszokat kínál. Számára a két szféra nem átjárható: van betegség, és van bűnözés: „a mi módszerünk, olyan esetekben, amelyek még bíróság előtt vannak, egyelőre nemigen alkalmazható. Az ideggyógyászati gyakorlatban csakis betegekkel van dolgunk.” (Ferenczi, 1983e. 363.) Amennyiben a bűnözés betegségből ered, nem egy külön, kriminális ösztön okozza, hanem az „ösztönsorsokból” adódóan valamiféle megakadás vagy túlműködés: „felmerül a kérdés, vajon a bűnözés a neurózis különös fajtája-e, vagy csak már ismert körcsoportok különös, veszedelmes formája.” (Ferenczi, 1983e. 367.) Kérdésére Ferenczi a következő válaszokat adja: „a bűnöző hajlam általában fejlődésbeli megakadás, vagy ősi fokokra való visszaesés megnyilvánulása.” (Ferenczi, 1983e. 368.) „Arra a híres kérdésre, vajon a bűnözési hajlam veleszületett-e, vagy nem, már most is azt válaszolhatjuk, hogy nem a bűnözési hajlam maga, hanem valószínűleg egy vagy más ösztön szokatlan erőssége teszi a konstitucionális alapot.” (Ferenczi, 1983e. 370.) A bűnözők kezelésére nézvést Ferenczi meglepő javaslattal áll elő, ami inkább az érintettek megértését, mint problémáik megértését célozza: „A pszichoanalízis legközelebbi feladata tehát az volna, hogy a jogászai és törvényszéki orvosi szakköröket analitikusan kiképezze.” (Ferenczi, 1983e. 365.)

Érdekes, hogy a bűnözők megítélésében a freudi és a stekeli iskola hasonló, mégis a szemantikai apróságok tükrében eltérő következtetésre jut. Ferenczi így fogalmaz: „A különbség közöttünk és a gonosztevő

közt csak az, hogy utóbbiban [...] nincs meg a képesség, hogy indulatait megfékezze.” (Ferenczi, 1983e. 376.) A stekelisták viszont azt mondják, hogy a „beteg” olyan bűnöző, akinek nincs bátorsága ahhoz, hogy kiélje vágyait. Ferenczi tehát bűnözőről és „egészséges” emberről beszél, s egy képesség hiányát kéri számon az előbbin. A bűnöző, a kijelentés immanens tartalma szerint, tehát beteg – de nem tudjuk, a többi betegőt mi különbözteti meg. Stekelista felfogásban viszont nem „beteg” és „egészséges” között van a határvonal, hanem beteg és bűnöző között. Ők nem képességről, hanem „bátorságról” beszélnek, s ennek hiánya okozhatja a megbetegedést. Megfékezni vagy kiélni a vágyakat? A betegség és a bűnözés alternatívájának ördöglakatajt hol nyithatja meg az egészségesnek is mondott szociális viselkedés?

Hol és hogyan. Megint a technika kérdése. Az aktív analitikusok önmagukat az aktív technikával határozták meg. (A betegnek a) „kórokozó, tudattalan lelki anyaggal szemben lelki vakfoltja, szkotómája van, amit az analitikus-

nak fel kell tární. Éppen ezért alkalmaz Stekel egy aktív, értelmező eljárást, ami a legnagyobb mértékben a manifeszt álomtartalomra támaszkodik.” (Gartner, 1949. 50.) Az analitikus aktivitása nem volt öncélú, a kezelés – minden pszichoanalitikusnak gondot okozó – beláthatatlan tartamát kívánták meghatározhatóbbá s egyben rövidebbé tenni. „A Stekel által inaugurált aktív technika lényege az, hogy az egyébként hosszú évekig tartó gyógykezelést a lehetséges minimumra, napi kezelés mellett töredékére redukálja.” (Gartner, 1949. 54.) Ez a technika természetesen támaszkodott arra az adottságra, amit Stekelben Freud is nagyra értékelt, az intuícióna. „Stekel gyógyítási technikája más, mint a freudi. Lényegében ugyanaz a célja, de – ha szükség van rá – aktívabb és különösen az álomfejtés terén, inkább az analitikus intuícióna, mint a beteg gondolattársítására

támaszkodik.” (Feldmann, 1930a. 58.) Aligha találni olyan stekelista írást, amelyik ezt a követelményt ne említené. „A stekeli álomfejtési-technika fontos kelléke az orvos intuícióna.” (Gartner, 1949. 50.)

A pszichoanalízis szótárába ugyanakkor az aktivitás fogalma más oldalról is beíródott – és gondot okozott. Stekeltől függetlenül, és más értelemben, Ferenczi Sándor is használta az „aktív technikát”. Tudtommal sohasem történt kísérlet sem stekelista, sem freudista részről az elnevezésbeli egyezés okozta zavar eloszlatására; igaz, Ferenczi később saját analitikus „gyermekbetegségeként” kezelte elméletét. „Új elméletként (új tévelyként) jött a relaxáció elmélete [...]. A betegek azonban éppúgy elutasítják a titokban bosszús tanító hamis mézesmázosságát, mint korábban az ’aktív’ analitikus erőszakosságát”. (Ferenczi, 1996. 112.) Az azonban mégsem igazán hihető, hogy a terminológiai

egyezés ne szűrt volna szemet itt is, ott is, és Ferenczi törekvése a fogalmi tisztázásra – véleményem szerint – az aktív analitikusoknak is szólt. „És még egyszer az

én sokat dicsért és sokat hibáztatott »aktivitásonról«. Végül is úgy gondolom, abban a helyzetben vagyok, hogy ennek az eljárásnak időpontjáról a sokaktól jogosan követelt precíz javallatot felvázoljam. [...] Eleve az a szemléletem, hogy mindig csak a beteg lehet ’aktív’ és soha az orvos [...], határozza meg maga a beteg az aktivitás időpontját, vagy legalább félreérthetetlenül utaljon rá, hogy eljött az ideje.” (Ferenczi, 1983d. 353–354.)

Hogy ki, miben és mennyire lehet aktív, az már a – Ferenczi által sokszor feszegetett és felrúgott – absztinencia-szabály kérdését érinti. Az absztinencia-szabályt, azaz hogy nem lehet hozzáérni a „tárgyhoz”, Freud sajátos módon önmagára is alkalmazta. Aki tanítványai közül elhitte azt, hogy a közelkerülés egyben beleavatkozást („aktivitást”) is jelent, az kihullott a pikszisből, amibe csak belenyúlni akart,

Megfékezni vagy kiélni a vágyakat? A betegség és a bűnözés alternatívájának ördöglakatajt hol nyithatja meg az egészségesnek is mondott szociális viselkedés?

vagy oldalazhatott a széleken. Már csak ezért sem kerülhető meg az aktív analitikus identitás kérdése.

Hogy mi volt Stekel főbűne, illetve mit jelentett a magyar aktív analitikusok számára stekelistának lenni, azzal kapcsolatban először *Gartner Pált*, majd *Feldmann Sándort* idézem. „Én magam Stekel táborához tartozom. Vonzalmamat ehhez az iskolához a gyógyító gyakorlatiasság, a tudományos eklekticizmus és a kutatás szabadsága határozza meg. Pontosan igaz az a tény, hogy az ember stekelista lehet anélkül, hogy mindenben Stekelt kelljen követnie.” (*Gartner*, 1949. 7.) Ha hihetünk Gartnernek, Stekel valóban megengedőbb volt tanítványival szemben, mint Freud, aki nehezen viselte mind a kritikát, mind pedig az újítási kísérleteket. Stekel és tanítványai kapcsolatáról jelzésértékű beszámolót kapunk Gartner idézett könyvében: „Stekel a parapatia megjelölésnél nem gondolt a sokféle jelentésre; mikor egyszer figyelemzettem arra, hogy a pszichogén megbetegedések parapatia szóval való megjelölése, a pátosz sokféle jelentése miatt pontosan visszaadja a kóros lelki állapotok keletkezését, jelentőségét és célját, – azt mondta, hogy nem nézett utána a kérdésnek, valahol mélyen, az emlékeiben azonban élnie kellett a sokféle jelentés ismeretének, ha ilyen szerencsésen választotta ki a megjelölést.” (*Gartner*, 1949. 84.)

Az eklekticizmust, a különvélemények szabadságát illusztrálja itt egy technikai újítás, egy kritikai megjegyzés és egy „nagyvonalú” elméleti kijelentés. „Magam vezettem be azt az álomértelmezési módszert, amelyet mesterséges torzításnak neveztem el. Ez alatt azt értem, hogy adott esetben valamely álomrészt bizonyos szempontok szerint átfogalmazok és nem az eredeti álomrészhez, hanem annak torzításához, tulajdonképpen egy variációhoz asszociáltatok. [...] A fogásnak az a lényege, hogy a torzítással hidat verünk a tudatos képzetek és a tudattalan kórokozó élményanyag [...] között. Az analizált egyén a szükséges emlékezési regressziót nem kerülőkkel, hanem egyszerűen, tehát az analitikai kezelés megrövidítésével éri el.”

(*Gartner*, 1949. 54.) Ez a technika nyilvánvalóan egyaránt eltér a freudi és a stekeli megoldástól. Azonban míg ez az analitikus eszköztár bővítésére irányul, addig Gartner egy értékelése egyszerre bírálja fölül mindkét mestert. „Az ösztönvilág biológiai céljai ismeretében sem Freud, sem Stekel felfogásával nem tudok egyetérteni. A következőképpen látom a problémát: az agressziós ösztön, amelynek a szadizmus, de a kriminalitás is variációi, a létfenntartás szolgálatában áll, tehát életösztön.” (*Gartner*, 1949. 121.) Feldmann pedig az elfojtás – annullálás kérdéskör kapcsán így nyilatkozik: „Elméletben mindegy, hogy minek nevezzük: az ember azzal a képességgel rendelkezik, hogy kellemtelen lelki élmények tudomásulvételétől el tud zárkózni.” (*Feldmann*, 1930a. 8.) Ilyen és hasonló mondatok az alapító atya megtorlása nélkül soha nem kerülhettek volna ki egy ortodox freudista tolla alól.

Elméleti nagyvonalúság jellemzi következősen Feldmann-nak a pszichoanalízis irányzatokra bomlásával kapcsolatos állásfoglalását is. „Az események mélyére nézve csak két irányzatról szabadna beszélnünk, az adleri és a freudi iskoláról, mert a stekeli iskolát nem Stekel csinálta meg, hanem Freud és Adler, akik nehezen lazítható rendszerbe kényszerítették tapasztalataikat és így izolálták Stekelt, aki nem látta még elég érettnek az időt arra, hogy megdönthetetlennek deklarált törvényekbe és rendszerekbe foglalja össze az analízist.” (*Feldmann*, 1930a. 5.) Feldmann a korabeli helyzet megítélésében egyszerre racionális és optimista: „Nem tárgyi okok, hanem a múlt harci emlékei és a vezérek temperamentuma osztja már csak különböző iskolákra a pszichoanalízis tudományát.” (*Feldmann*, 1930a. 6.) A pszichoanalízis fejlődéséről szóló fejtegetése végén – mintegy a „vezérek temperamentumát” is minősítve – még hozzátesszi: „Az analízis akkor fog igazán értékes fejlődési magaslatra eljutni, ha a vezérek az elválasztó komplexummal magukban elkészültek. Úgy ismerem Stekelt, mint aki ezzel már megvan és nem rajta múlik, hogy a pszichoanalízis szervesen eggyemással nem törődő csoportokra van még szakítva.” (*Feldmann*, 1930a. 61.)

Freud megítélése természetesen élesen eltért ettől. Míg Feldmann arról beszél, hogy Stekel „páholyból nézte végig az óriások harcát”, Jones megőrizte nekünk az egyik óriás reakcióját: „(Stekel) gyakran mondta, hogy egy óriás vállán ülő törpe messzebb lát az óriásnál. Amikor Freud értesült erről, komoran megjegyezte: 'A törpe talán messzebb lát, de a csillagász hajában fészkelő tetű aligha.'” (Jones, 1973. 415.) Stekel plasztikus hasonlata egyébként tartós negatív népszerűségnek örvendhetett analitikus körökben, és jó alkalmat nyújtott arra, hogy Freud mellett mások is megcsillogtassák költői képzelőerejüket. Ferenczi például 1932-ben így tér vissza – de már a stekelistákra is kiterjesztve – a vállon ülős képhez: „Csak érintem itt azokat a törpéket (ez nem az én csúfszavam, ők maguk választották), akik azt állítják, hogy a gnóm egy óriás vállán messzebb lát, mint maga az óriás. Csodálkozom, hogy még eddig senki sem vetette a szemükre, hogy rövidlátó törpék is vannak, például olyanok, akiket a hiúságuk kápráztat el.” (Ferenczi, 1983g. 411.) Az idézett szövegrész külön pikantériája, hogy egyrészt a törpe gnómmá változik, amely metamorfózis a szemiózis egészen új útjait nyitja meg, másrészt ez a 'Felnöttek gyermekanalízise' című írásban szerepel, tudatosan vagy tudattalanul, de mindenképpen fölnagyítva ezzel az óriás vállalára ültetett törpe és az apa vállalára ültetett gyermek(ek) analógiáját.

A későbbiekben a két tábor viszonyát mindkét oldalról szemérmes hallgatás burkolta. Különösen erősen érinti ez a magyar aktív analitikus mozgalmat, amely szó szerint elfojtódott vagy – Stekel kifejezésével – annullálódott a magyar pszichoanalízis történetében. Stekelista részről Gartner a negyvenes évek végén a következő rezignált megjegyzést teszi egyetemi előadásain: „Ha kedvet is érzek, hogy e különválások szubjektív okairól beszélve, belevilágítsak abba a mesterségesen elködösített háttérbe, ami ezekből az eseményekből ránk, utódokra, nyomtatásban és emlékezetben maradt, nem szólok róluk.” (Gartner, 1949. 5.) Ugyancsak nem beszél

egy sokkal konkrétabb esemény kapcsán a másik fél képviselőjében *Hermann Imre*, holott vagy mert a magyar pszichoanalízistörténet legnagyobb botrányáról kérdezik. „Feldmann Sándort – Freud személyes utasítására – az ortodox pszichoanalitikusok egyesülete 'kilépésre bírta'. Az ügy pontos részletei nem deríthetők ki; Hermann Imre öt évizedes múltával, a hetvenes évek elején sem volt hajlandó részletesen beszélni róla.” (Harmat, 1986. 140.) Pedig Feldmann távozása megosztotta, sőt, majdhogynem fölbomlasztotta a magyar pszichoanalitikus egyesületet; Radó értetlenkedő levelet írt Hermannhoz, és Ferenczin kérte számon a fölvilágosítást. A magyar stekelisták értékelését végül a magyar pszichoanalízistörténet hivatásos történetírója, *Harmat Pál* véglegesítette – bélyegezte, mintegy szentesítette meg –, valószínűleg sokak kedvét elvéve ezzel a kutatástól. Pedig a stekelista tábor hazánkban erősebb volt az ortodoxnál, és ők adták ki az egyetlen pszichoanalitikus folyóiratot is.

Feldmann azonban nem adta magát könnyen. Évekkel kizárása után heves polémiába keveredett Ferenczivel a „pszichoanalízis” név használatáról. Azzal a Ferenczivel, aki 1919-ben lelkesen így írt róla Freudnak: „Mint új szerzeményt említtem Lampl barátját, Dr. Feldmann. Nemsokára a legügyesebbek közé fog tartozni.” (Levelezés II/2, 214. – 1919. február 09., Ferenczi Freudhoz) Azzal a Ferenczivel, akit korábban testvérféltékenységgel vádolt, s akiről később, nevének említése nélkül, többé-kevésbé jogosan állította, hogy *Adler*, Jung, Stekel és *Rank* likvidálásában „a hivatalos és végrehajtott kinevezett magyar analitikus” meghatározó szerepet vállalt. (Feldman, 1930a. 5.) A vitát, inkább személyes, mintsem elméleti vonatkozásai miatt, érdemes röviden rekonstruálni. Ferenczi öntudatos támadással indít: „úgy Freud, mint a magam nevében tiltakoznom kell az ellen, hogy pszichoanalízisnek nevezzék azt az individuálpiszichológiából és Stekel tudománytalan fantáziáiból összeszűrt levet, amellyel Freud lelkiismeretes tanításainak

óvatosan épített konstrukcióját újabban nálunk is felöntik.” (Ferenczi, 1930a) Feldmann erre még tudományos korrektséggel válaszol: „Freud meghatározása szerint analitikusnak nevezhető az az eljárás, amelynek alapelve a lelki determináltság és a tudattalan elismerése. Ezeket a kautélákat mi is betartjuk és a pszichoanalitikus jelzőre már ezért is jogosnak tartjuk magunkat.” (Feldmann, 1930b) Ferenczi viszont nem tudja elfogadni a választ, és egyre indulatosabban és gúnyosabban beszél a „feldmannizmusról”. Feldmann átveszi Ferenczi stílusát, sőt, továbbmegy, analitikus jobbegyenessel próbálja megintgatni – sikerrel – az analitikus érzékenységet. „Nincs arra sem időm, sem kedvem, hogy Ferenczi elintézetlen ’lelki konfliktusaival’ foglalkozzam.” (Feldmann, 1930b) Ferenczi hasonló modorban replikázik: „Feldmann merészkedik személyes térre vinni a vitát, holott nagyon jól tudja, mily tekintetek tartanak vissza attól, hogy róla való véleményemet nyilvánosságra hozzam.” (Ferenczi, 1930b) A pszichoanalízis elnevezés jogosultságáról szóló nyílt vita „jó” alkalom lehetett annak a ki nem mondott feszültségnek a levezetésére is, amit az „aktív technika” stekeli és Ferenczi-féle szóhasználatbeli egyezése gerjeszthetett a két iskola tagjaiban.

Nyilvánvalóan mindkét félben maradtak tüskék. Feldmann még Ferenczi halála után is legtöbbször annak visszavont elméletei, beismert tévedései vagy éppen plágiumgyanus munkálkodása kapcsán írja le a nevét. „Elsőnek mutattam ki analitikai szempontból, hogy a paralizis esetében az Én, mintegy a pusztuló hajóról menekülve, otthagyja a veszendő egyént és visszavonul egy igen régi infantilis nívóra – gyakran az anyaméhen belüli Én-állapot nívójára –, amikor még veszedelemtől mentesen, egészségesen és biztonságban volt. Utánam Hollós és Ferenczi ezt a gondolatmenetet tovább építették, kimélyítették és – különösen Hollós – példaadatokkal támogatatták.” (Feldmann, 1930a. 41.) Nem kívánva feszegetni itt most az elsőbbség kérdését, tény, hogy Ferenczinél olvashatunk hasonló gondolatokat. A „Napló”-ban

például egy esetismertetésben a következőket írja: „a lélek a koponya egy lyukán át az univerzumba távozik; a messi távolban ragyog, mint egy csillag (...). A sok nyomása alatt tehát a személyiség egy része elhagyja a földi lét önző szféráit, és mindentudóvá válik.” (Ferenczi, 1996. 209.) Bár vita már nem lehetett belőle, hasonló – eldönthetetlen – elsőbbségi kérdés lehetne a „tudattalanok párbeszéde” is. Eldönthetetlen – véleményem szerint –, mert ismerve a kor kulturális-tudományos közéletének kommunikációs szokásait, ezek a fogalmak és fölismerések ötletszinten akár egy kávéházi beszélgetésben is fölmerülhettek, s később, amikor elméletté termékenyültek, ki-ki másképp emlékezhetett arra, hogy ki vetette föl, és eredetileg milyen kontextusban. Gartnernál és Ferenczinél például a következő rimelő megjegyzéseket találjuk: „Az emberek közötti érintkezésben gondolatok kicserélésén, tehát a tudatos közléseken kívül van egy sajátos kontaktus, amit a tudattalanok üzenetváltásának neveztem el. A lelki betegek tüneteivel, illetve az azok mögött rejtőzködő okokkal korrespondál az orvos, a környezet tudattalanja.” (Gartner, 1949. 91.) „Ide az eddigi analitikus tapasztalatból egyelőre szalmaszálként a tudattalanok párbeszédének – ha jól emlékszem, általam felvetett – elképzelése illeszkedik.” (Ferenczi, 1996. 103.) Némi iróniával azt mondhatnánk, az utókor megnyugodhatna, ha a hasonló hasonlóságokat a tudattalanok párbeszédének igazolásaként könyvelhetné el.

A stekelista és freudista analitikusok egymáshoz való viszonya, úgy tűnik, nem volt szimmetrikus. Míg Freud hívei szakadároknak tekintették Stekel követőit, s eszerint is értékelték vagy nem értékelték őket, addig az eklektikus aktív analitikus iskola hívei elismerték a freudisták érdemeit is. Gartner a pszichoanalízis nagyjairól írva így büszkélkedik: „Az analitikus, illetve a mélypszichológus kutatók egész sora gyakorlott és kitűnő elmegyógyász. [...] nálunk Ferenczi, Hollós, Hajdu, Almásy stb.” (Gartner, 1949. 97.) Ebben a felsorolásban egyedül Almásy stekelista.

Gartner emellett pozitív kontextusban említi Hermann, *Róheim* és *Bálint Alice* nevét is. Viszont ugyanebben az összefoglaló könyvben az aktív analitikusok közül Stekelen kívül csupán Feldmann szerepel még egy helyütt – meglehetősen furcsa helyzetben, mert Gartner olyan elmélethez köti működését, ami nyilvánvalóan nem Feldmanné. „Pszichológiailag: alulról felfelé eltolás jelenségével állunk szemben (Feldmann).” (Gartner, 1949. 252.) Mindezek ellenére vagy mellett, a korabeli „igazi” analitikusok nem hivatkoztak az aktívok eredményire.

Nem tudom, foglalkozott-e valaki valaha behatóbban e történet szereplőinek nevével, de, talán a testvérféltékenységre való tekintettel is, nem árt esetleg belebonyolódni egy kis laikus analízisbe. Stekel kapcsán ez

amúgy is indokolt, hiszen ő Jones bűnlajstromán a következőkkel is szerepel: „Írt egy tanulmányt arról, milyen pszichológiai jelentősége van az emberek számára a keresztneveknek; még pályaválasztásukat és egyéb érdeklődési körüket is befolyásolja. Felsorolta számos bete-

gét, akiknek életére nagymértékben kihatott a nevük. Freud megkérdezte tőle, miképpen tehette meg, hogy nyilvánosságra hozza ennyi betegnek a nevét? Stekel magabiztos mosollyal felelte: 'Valamennyit kitaláltam.'” (Jones, 1973. 414.) A nevek tekintetében Stekel, úgy tűnik, valóban magabiztos volt: „ő volt a Társaság egyetlen tagja, aki nem professzor úrként, hanem vezetőnevének említve beszélt Freudról” (Jones, 1973. 320.)

Nem kívánok sem tudományosság-vizsgálatot, sem etikai feltáró munkát végezni Stekel „találmányával” kapcsolatban. Függetlenül attól, hogy igaz-e, amit Jones ír, maga Freud bizonyította be Stekel ötletének analitikus érvényességét. Egy Ferenczihez szóló levelében, 1910. december

16-án a következőket írja: „Adler egy kis Fliess redivivus, éppolyan paranoiás. Függetlenségét, Stekelt legalább Wilhelmnek hívják.” (Levelezés I/1, 362.) A nevekkkel való játékkal éppen Freud jogosít fel a tovább játszadozásra, s ezzel végéhez is ért ez az eszmefuttatás.

Végzetes egyezés található a monogramok között. Sigmund Freudnak – S. F. – méltán lehetett „hivatalos végrehajtója”, egyben szellemi örököse Ferenczi Sándor – F. S.. Habár tükörről is szó van itt, egyebek mellett kulturális tükörről, ami kijelöli a monogramok referátumainak helyét az egyik, bécsi és eredendő, atyai és a másik, budapesti és származtatott, testvérközöségi oldalon, a keresztnevek és vezetéknevek kezdőbetűi kétségekívül egyeznek. Freud fogadott fia az ő nevének kezdőbe-

tűt viseli. Ferenczi a 'Levelezés' és a 'Napló' tanúsága szerint ezt az egyezést tudatosan használta és igyekezett Freudban is tudatosítani. A 'Levelezés'-ben az F betűt először Freud használja önjelölésként 1913-ban: „F.(én)”, „F-dal (velem)” (Levelezés I/2, 196. –

1913. február 2., Freud Ferenczihez). Ezt követően Ferenczi „magáévá teszi” az F betűt mint aláírást: „F.”, „F.-je”, „az Ön F.-je” (Levelezés I/2, 254., 258., 262., 284. – 1913. október 11., 16., november 6., 1914. január 29.) Évekkel később a 'Napló'-ban az F már egyszerre szolgál Freud és Ferenczi jelölésére: „Úgy tűnik, hogy F(erenczi) esetében F(reud), hogy elkerüljön valamit, ami traumatikus, a beteg kívánságának megfelelően megváltoztatta a külső helyzetet. [...] Minden általa felállított technikai szabály ellenére csaknem fiává fogadta dr. F(erenczi)t.” (Ferenczi, 1996. 191.)

És belép a képbe, pontosabban e fonetikai mátrixba, Feldmann Sándor – F. S. –, a tékozló fiú, a fekete bárány, aki a Freudé-

Tanulság? Meg kellene fogadni Feldmann tanácsát, hogy a pszichoanalízis építménye csak irányzat-preferenciáktól és előítéletektől mentesen juthat el a cserépcseréig. Pedagógiailag nézve ez a történet annak a kultúrának a megteremtésére szólít föl, amely képes több szálon futónak látni a magyar tudománytörténetet.

val és a Ferencziével azonos monogrammal nem áttolja a Freud által „árulónak” nevezett Wilhelm Stekelt – W. S. – képviselni, aki pedig nem más, mint Wilhelm Fliess – W. F. – áttételes függeléke. Márpedig Freud Ferenczihez címzett megfogalmazásában „Adler és Stekel Bécsben fabrikált madárijesztők.” (Levelezés I/2, 195. – 1912. november 26.) Ferenczi még 1931-ben, tehát jóval Stekel kiválása után is fontosnak tartja hangsúlyozni különbözőségét Stekeltől, éppen saját aktív terápiája kapcsán: „Félelme, hogy második Stekellé válhatok, alaptalan.” (Ferenczi, 1996. 35. – Ferenczi Freudhoz, 1931. december 27.) Ha az okkultizmussal is kacérkodó Freud és Ferenczi szellemében bátran használjuk a kabbalisztikát, Stekel és Fliess alakjának egybeolvasztásából, a közös nevező – W. – elvonásával adódik az S. F. vagy S. F. monogram, ami – bár eltérő okokból, túl sok volt mind Freudnak, mind pedig Ferenczinek.

A pszichoanalitikus mozgalom belharcai mellett – amilyen a magyar pszichoanalitikus egyesület és a nála erősebb és általa riválisnak tekintett magyar aktív analitikus csoportosulás között is zajlott – a társadalmi elköteleződés az a másik ok, amely miatt a magyar stekelista mozgalomnak el kellett fojtódnia a pszichoanalízistörténet lelki dinamikájában, le kellett szorulnia egy rosszul definiált csoport-tudattalanba a tudományos nyilvánosság elől. Az elfojtott erkölcsiségről szóló mese a stekelista mozgalom történetében is megvalósuláshoz jutott. A magyar stekelista többsége a freudista pszichoanalitikusokkal szemben kétségtelenül kiszolgáltatta az 1945 utáni rendszert, viszonylag zavartalanul dolgozhatott, és részt vállalt a háborús bűnösök ellen lefolytatott eljárásokban is.

A történeti elfojtás okai nézetem szerint az alábbiakban foglalhatók össze:

- Freud és Stekel viszonya;
- Ferenczi és Feldmann viszonya;
- a két egyesület rivalizálása;
- a stekelisták 1945 utáni szerepvállalása és az „ortodox” pszichoanalízis politikai ellehetetlenítése.

Tanulság? Meg kellene fogadni Feldmann tanácsát, hogy a pszichoanalízis építménye csak irányzat-preferenciáktól és előítéletektől mentesen juthat el a cserépcseréig. Pedagógiailag nézve ez a történet annak a kultúrának a megteremtésére szólít föl, amely képes több szálon futónak látni a magyar tudománytörténetet.

Irodalom

- Feldmann S. (1930a): *A férfi ösztönélete*. Mai Henrik és Fia Könyvkiadó, Budapest.
- Feldmann S. (1930b): Válasz Ferenczi Sándor nyilatkozatára. *Gyógyászat*, 70, 38.
- Ferenczi S. (1930a): A „pszichoanalízis” név illetéktelen használata. *Gyógyászat*, 70, 19.
- Ferenczi S. (1930b): Viszontválasz. *Gyógyászat*, 70, 38.
- Ferenczi S. (1982a): *Pszichoanalízis és pedagógia. Lelki problémák a pszichoanalízis tükrében*. Magvető Kiadó, Budapest. 41–49.
- Ferenczi S. (1982b): A pszichoanalízisről és annak jogi és társadalmi jelentőségéről. *Lelki problémák a pszichoanalízis tükrében*. Magvető Kiadó, Budapest. 158–173.
- Ferenczi S. (1983c): A pszichoanalízis és a kriminalitás. *Lelki problémák a pszichoanalízis tükrében*. Magvető Kiadó, Budapest. 360–384.
- Ferenczi S. (1983d): A pszichoanalitikus technika rugalmassága. *Lelki problémák a pszichoanalízis tükrében*. Magvető Kiadó, Budapest. 339–359.
- Ferenczi S. (1983e): A pszichoanalízis és a kriminalitás. *Lelki problémák a pszichoanalízis tükrében*. Magvető Kiadó, Budapest. 360–384.
- Ferenczi S. (1983f): A relaxáció elve és a neokatarzis. A pszichoanalízis és a kriminalitás. *Lelki problémák a pszichoanalízis tükrében*. Magvető Kiadó, Budapest. 385–409.
- Ferenczi S. (1983g): Felnöttek „gyermekanalízise”. *Lelki problémák a pszichoanalízis tükrében*. Magvető Kiadó, Budapest., 410–433.
- Ferenczi S. (1996): *Klinikai Napló 1932*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Freud, Sigmund (1981): *Álomfejtés*. Helikon Kiadó, Budapest.
- Freud, Sigmund – Ferenczi Sándor (2000): *Levelezés I/1*. Thalassa Alapítvány – Pólya Kiadó, Budapest.
- Freud, Sigmund – Ferenczi Sándor (2002): *Levelezés I/2*. Thalassa Alapítvány – Pólya Kiadó, Budapest.
- Freud, Sigmund – Ferenczi Sándor (2003): *Levelezés II/2*. Thalassa Alapítvány – Pólya Kiadó, Budapest.
- Gartner P. (1949): *Lélektan és körlelektan mélypszichológiai megvilágításban*. Novák Rudolf és Társa, Budapest.
- Harmat P. (1986): *Freud, Ferenczi és a magyarországi pszichoanalízis*. Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, Bern.
- Hárs Gy. P. (1994): *A szimbólumról*. Bölcsészdoktori értekezés – kézirat.

Jones, E. (1973): *Sigmund Freud élete és munkássága*. Európa Könyvkiadó, Budapest.
Laplanche, J. – Pontalis, J.-B. (1994): *A pszichoanalízis szótára*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Mollon, Ph. (é.n.): *Freud és a „téves emlékezés” tünetcsoportja*. Alexandra, Pécs.
Rycroft, Ch. (1994): *A pszichoanalízis kritikai szótára*. Párbeszéd Könyvek.

Hárs György Péter